

ФІЛОСОФСЬКІ ТА СОЦІОЛОГІЧНІ ПОГЛЯДИ КАРЛА КОРША, ЯК ОДНОГО ІЗ ЗАСНОВНИКІВ «ЗАХІДНОГО МАРКСИЗМУ»

Тези представляють спробу теоретико-методологічного аналізу творчої спадщини німецького соціального філософа Карла Корша. Представлена коротка порівняльна характеристика радянської версії марксизму та т. з. «західного марксизму», в контексті творчості К. Корша.

Автором проаналізовані основні віхи життєвого шляху німецького політичного теоретика, в розрізі еволюції його ідей. Наведені основні критичні зауваження К. Корша, щодо радянського марксизму і радянської революційної практики. Також проаналізований пізній етап творчості К. Корша та здійснена спроба оцінки історичного значення наукової спадщини німецького мислителя.

Ключові слова: марксизм, західний марксизм, революція, соціальна революція, ідеологія, діалектика.

Одним із найцікавіших явищ в філософсько-політичній думці ХХ ст. був так званий «західний марксизм» (термін увів в обіг французький філософ Моріс Мерло-Понті в 50-х роках ХХ ст.). Західний марксизм це узагальнююча назва для марксизму теоретиків, що жили та працювали насамперед у країнах Західної Європи та Північної Америки, який став альтернативою радянській версії марксизму.

В Радянській Росії, а згодом в СРСР марксизм дуже швидко перетворився на подобу державної релігії, фактично переставши бути в повному сенсі слова «знанням». Замість розвитку полеміки, внутрішнього та міжнародного обміну думками щодо розвитку теорії та насущних питань сьогодення, у СРСР видавали та перевидавали «святе письмо» повних зібрань творів К. Маркса, Ф. Енгельса, В. Леніна, згодом Сталіна з «додатками» – безкінечними тлумаченнями «святого письма». Тим часом на Заході, де марксистські партії програли боротьбу за владу, тривала жвава дискусія, народжувалися, обговорювалися, розвивалися або відкидалися нові ідеї. З цих дискусій і постав «західний марксизм», який мав свої особливості у порівнянні з радянською версією, марксизм, вільний у своїх теоретичних пошуках від догматизму і тематично різноманітний у своїх дослідках [2].

Одним із засновників і найбільш яскравих представників цього напрямку був німецький мислитель Карл Корш.

Карл Корш (1886-1961) починав свій життєвий шлях доволі типово для німецького революційно налаштованого інтелектуала. Виходець із родини «середньої класи», вивчав право, економіку та філософію в Йєні, Берліні, Мюнхені та Женеві. Здобувши ступень доктора права, 1912-1914 рр. він провів в Англії, де вдосконалював знання англійської мови та міжнародного права, а такою брав участь у роботі «Фабіанського товариства». Перша світова війна повернула його на батьківщину. Корш на чотири роки забрали до армії, він був на фронті, але, виходячи з пацифістських переконань, зброю до рук не брав. Був двічі поранений, підвищений і розжалуваний у звання. За бойові заслуги його нагородили Залізним хрестом 1-го ступеня [2].

По закінченню війни та з початком Німецької революції 1918-1919 рр. Корш брав участь у роботі урядової комісії з усунування промисловості, вступив до Незалежної соціал-демократичної партії Німеччини та писав для її газет. Після злиття незалежних соціал-демократів і німецької компартії (1921 р.) Корш став комуністом і представляв компартію у Тюрінгському ландтазі, а у 1924-1928 рр. – у Німецькому рейхстазі. У ці роки він багато писав на політичні й теоретичні теми, виступав як агітатор радянського робітничого руху, працював редактором теоретичного органу компартії «Інтернаціонал». Саме у цей період вийшов його найвідоміший твір – стаття «Марксизм і філософія» (Marxismus und Philosophie, 1923) [3]. Ідеологічні розбіжності Корша з III Інтернаціоналом (Комінтерном), а також краще за партійних ідеологів знайомство з Марксовою теорією призвело до конфлікту, що 1926 року закінчився виключенням з партії.

Починаючи з 1928 р. К. Корш – тепер уже незалежний комуніст – співпрацював з невеличкими лівими групами, продовжував писати, їздив з лекціями по Європі, підготував нове видання 1-го тому «Капіталу» з власною передмовою. Дружив з письменником і драматургом Бертольдом Брехтом: їхнє листування тривало до початку 1950-х рр. З приходом до влади Гітлера К. Корш був змушений покинути Німеччину, переїхавши спочатку до Англії, потім до Данії, а згодом до США. В Англії він написав книгу «Карл Маркс» (Karl Marx), що вийшла 1938 року в серії, присвяченій сучасним соціологам. В США Корш епізодично викладав і поглиблював знання Марксової теорії, що врешті-решт призвело його до переконання у необхідності подолати марксизм і замінити його новим революційним вченням. Останні роки його життя минули під гнітом психічної хвороби [2].

Найвагомішим внеском Корша у розвиток революційної теорії стала робота «Марксизм і філософія». У ній він поставив питання про необхідність переосмислити весь розвиток марксизму, починаючи від німецької ідеалістичної філософії, як продукту конкретної історичної епохи. За Коршем, марксизм пережив три великі етапи: народження як філософської системи (1843-1848 рр.); розпад на політичну економію, політику й ідеологію (1848-1900 рр.); перетворення на «науковий соціалізм» і втрату безпосереднього зв'язку з політичною боротьбою (після 1900 р.) [3].

Переоцінка К. Коршем відносин між марксизмом і філософією виросла не з абстрактного інтересу до філософії, але з необхідності «звільнити» поширений на той час варіант марксизму від догматичних обмежень. Особливо гострим питання стало у 1921 році, коли після відомих подій європейська революційна хвиля почала вщухати, а разом з нею почала вмирати й надія на світову революцію. Аналіз причин поразки світової революції та вплив цієї поразки на характер революції в Росії, привів багатьох тодішніх марксистів (та і представників інших ліворадикальних течій) до думки, що обмеженість російською революцією національними кордонами зменшила її революційний потенціал і сприяла перетворенню на одну зі складових міжнародної контрреволюції.

Тепер поговоримо про основні розбіжності К. Корша з радянською версією марксизму.

К. Корш одним із перших звернув увагу на селянський характер Російської революції. Російська революція 1917 р. не була ані пролетарською у марксистському розумінні, ані буржуазною у традиції Французької революції 1789-1794 рр. Хоча вона містила в собі елементи обох, вона насамперед була селянською революцією в країні, вже підпорядкованій капіталістичному ринкові. Все це серйозно розходилося з теоретичними розробками К. Маркса, відповідно до поглядів якого революція в першу чергу мала стартувати в найбільш економічно розвинених країнах світу (в часи К. Маркса це, в першу чергу, Великобританія, Франція, США). В Росії основною соціальною базою революції стало селянство, і вона мала яскраво виражений селянський характер, тоді як доля пролетаріату в соціальній структурі становила від 8 до 10%.

Крім того, К. Корш виступав проти перетворення марксизму на застиглу ідеологію, що він спостерігав у радянській практиці. У праці «Марксизм і філософія» (1923) він наголошував, що марксизм має бути живим, діалектичним методом, а не набором готових істин [3]. Радянський марксизм, на його думку, став інструментом виправдання та легітимації політики партії, а не критичним аналізом реальності.

Відрізнялися погляди К. Корша від радянської практики і щодо організаційної структури революційного руху. Корш наполягав на центральній ролі пролетарської самодіяльності та самоорганізації (в цьому контексті його ідеї були споріднені з ідеями анархістів). Він вважав, що революція має бути справою самого робітничого класу, а не нав'язуватися згори партією чи державою. Радянська модель, навпаки, дедалі більше спиралася на централізовану партійну диктатуру, що він розцінював як відхід від справжнього марксизму.

Роль і місце держави, в процесі революційної практики, в теоретичних поглядах К. Корша і радянській практиці також серйозно відрізнялись. На відміну від радянської лінії, де диктатура пролетаріату трактувалася як зміцнення держави (що врешті привело до сталінської лінії), К. Корш бачив у державі тимчасовий інструмент, який має відмерти після революції. Природно, що К. Корш критикував бюрократизацію та посилення репресивного апарату в СРСР.

Були розбіжності у К. Корша з радянськими марксистами і на філософському рівні. К. Корш акцентував увагу на зв'язку марксизму з гегелівською діалектикою, вважаючи її ключем до розуміння історичних процесів. Радянський марксизм, на його думку, спрощував цю традицію, зводячи її до матеріалістичного детермінізму, що позбавляло теорію гнучкості та революційної сили.

Ще один момент, на якому варто акцентувати увагу, що має хоча й тактичний характер, але все ж таки є показовим це ставлення К. Корша до Комінтерну: К. Корш розійшовся з Комінтерном через його підпорядкування радянським інтересам (наскільки це було так – питання дискусійне) і відмову від підтримки незалежних революційних рухів. В результаті в 1926 р. його виключають з КПН у 1926 році через відкрити критику «більшовизації» партії та її підкорення Москві.

Таким чином, К. Корш відкидав радянський марксизм як спотворення ідей К. Маркса, вважаючи його інструментом узурпації влади, а не визволення пролетаріату.

З 1928 року Корш співпрацював з невеликими лівими групами, продовжував писати, читав лекції з марксизму в Берліні та подорожував з ними Європою, підготував нове видання 1-го тому «Капіталу» Маркса з власною передмовою. Виїхав з Німеччини в день підпалу Рейхстагу в 1933 році, в еміграції відійшов від ортодоксального марксизму. Після короткого перебування в Англії та Данії оселився в США в 1936 році, де викладав в Університеті Тулейна в Новому Орлеані, співпрацював з М. Горкгаймером і працював у Міжнародному інституті соціологічних досліджень у Нью-Йорку. Взагалі теоретичні розробки К. Корша серйозно вплинули на погляди представників «Франкфуртської школи», однак це тема окремої розмови.

В 1950 році К. Корш пише свою останню знакову роботу «Десять тез про марксизм сьогодні», в якій робить спробу переосмислення марксистської теорії і аналізу її розвитку станом на 1950 рік. Ця робота стала своєрідним підсумком творчості К. Корша і водночас спробою осмислення марксистської теорії в нових історичних умовах. Однак в цілому ми спостерігаємо певне розчарування автора в результатах того шляху, куди прийшов марксизм в середині XX століття. Зокрема на початку роботи К. Корш констатує: «1. Питання, наскільки вчення Маркса й Енгельса все ще є теоретично прийнятним і практично придатним, сьогодні сенсу не має. 2. Сьогодні всі спроби відновити марксистське вчення як щось цілісне і з

первозданим призначенням слугувати теорією соціальної революції робітничої класи є реакційними утопіями» [1].

Таким чином в останній період життя К. Корш фактично перейшов від критики радянського марксизму і радянської революційної практики до критики марксизму як такого, принаймні як теорії яка претендувала на універсализм і як революційного інструменту. Однак незважаючи на це «західний марксизм» в цілому і теоретична спадщина К. Корша залишається яскравою сторінкою в філософській, соціологічній та політичній думці XX століття.

References

1. Korsh, K. (2009). Desiat tez pro marksyzm siohodni [Ten theses on Marxism today]. *vpered.wordpress.com*. Retrieved from: <https://vpered.wordpress.com/2009/07/20/korsch-10/> [in Ukrainian].
2. Tysa, R. (2018). Bilia vytokiv «zakhidnoho marksyzmu»: Lukach, Korsh, Gramsci [Near the origins of «Western Marxism»: Lukács, Korsch, Gramsci]. *vpered.wordpress.com*. Retrieved from: <https://vpered.wordpress.com/2018/10/22/tisza-ursprunge> [in Ukrainian].
3. Korsch, K. (1923). Marxism and Philosophy. *marxists.org*. Retrieved from: <https://www.marxists.org/archive/korsch/1923/marxism-philosophy.htm> [in English].

DOI 10.34132/mspc2025.01.10.05

Bogdan Bondarets

PHILOSOPHICAL AND SOCIOLOGICAL VIEWS OF KARL KORSCH AS ONE OF THE FOUNDERS OF «WESTERN MARXISM»

The theses represent an attempt at a theoretical and methodological analysis of the creative legacy of the German social philosopher Karl Korsch. A brief comparative analysis of the Soviet version of Marxism and the so-called «Western Marxism» is presented in the context of Korsch's work.

The author examines the main milestones of the German political theorist's life path through the lens of the evolution of his ideas. Korsch's key critical remarks regarding Soviet Marxism and Soviet revolutionary practice are outlined. Additionally, the later stage of Korsch's work is analyzed, and an attempt is made to evaluate the historical significance of the German thinker's scholarly legacy.

Keywords: Marxism, Western Marxism, revolution, social revolution, ideology, dialectics.

Відомості про автора / Information about the Author

Богдан Бондарець, старший викладач кафедри соціології та політології факультету політичних наук Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: bogdan.bondarets@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2454-9247>.

Bogdan Bondarets, Senior Lecturer of the Department of Sociology and Political Science, Faculty of Political Sciences, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: bogdan.bondarets@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2454-9247>.

© Б. Бондарець
22.05.2025.

Стаття отримана редакцією